

Список скорочень:

АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев.

МИА – Материалы и исследования по археологии СССР / АН СССР. ИИМК (ИА). М.–Л.: Изд-во АН СССР

КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.

SCIV(A) – Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie). București.

Віталій Конопля

молодший науковий співробітник інституту
українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України
м. Львів

ПАМ'ЯТКА ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МЕДИНЯ – ЛАЗИ У ВЕРХНЬОМУ ПОДНІСТЕР'І

У 1984 р. Верхньодністерська експедиція теперішнього Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича виявила пам'ятку трипільської культури (етапи ВІІ – СІ) в урочищі «Лазі» поблизу с. Мединя Галицького району Івано-Франківської області і зафіксувала на ній сліди від 11 наземних глинобитних жител з дворядковою забудовою. Розкопом площею 408 м² досліджено дві прямокутні площадки з ймовірними розмірами 6 × 10 м і овальну у плані напівземлянку діаметром 5,8 × 6,24 м з глибиною 0,95 м, до складу якої входила зруйнована піч діаметром майже 1 м та дві господарські ями. З дослідженої частини поселення здобуто 3656 виробів з кременю, 45 зернотерок і 107 їх уламків, а також майже 5 тис. фрагментів столової (94%) і кухонної кераміки, пов'язаних з приблизно 218 посудинами, здебільшого з горщиками та мисками. Знайдено сім уламків глиняних фігурок.

Ключові слова: пам'ятка, розкопки, наземне житло, напівземлянка, трипільська культура, кераміка, вироби з кременю, антропоморфна пластика.

Тридцять років тому Верхньодністерська експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України) провела розкопки трипільського поселення поблизу с. Мединя Галицького району Івано-Франківської області, що було виявлене перед тим місцевим краєзнавцем В.Дзерою, і здобула значний за кількістю речовий матеріал, який, однак, лишився майже не опублікованим. Побіжно результати цих досліджень у вигляді дуже стислої за змістом інформації відображені в ряді наукових праць [2; 6. с. 89, 95; 10. с. 37, 41], зокрема тих, що стосуються верхньодністерської групи (етапи ВІІ – СІ) [1; 3; 9] Трипілля.

Пам'ятка розміщена за 1 км на південь від села в урочищі «Лазі» і займає мисоподібний уступ другої надзаплавної тераси правого берега р. Лімниці – правостороннього допливу Дністра. На її розораній території площею близько 3 га виявлено 11 овальних у плані скупчень зруйнованих глинобитних жител наземної конструкції, що двома паралельними рядами простягаються вздовж краю плато. В першому з них, ближчому до берегового схилу, зафіксовано п'ять таких знаходжень, а в другому – шість. Відстань між ними становить біля 30 м, що, ймовірно, вказує на вуличну забудову поселення. Рештки від будівель не утворювали окремих гнізд і розмежовувались одне від одного незабудованим простором протяжністю від 20 до 50 м.

Топографічні особливості розташування пам'ятки Мединя – Лазі були вигідними як з огляду захисту, так і за умовами ведення господарства. Зокрема, її північна сторона обмежена крутим, місцями прямовисним схилом тераси, який, у свою чергу із заходу і сходу переривається двома глибокими ярами, а південна (напільна) за 0,30–0,35 км від краю плато переходить у довгий, паралельний до берегової лінії яр.

Забудована у трипільський час східна частина мису, схили якого порослі лісом, здіймається над заплавою до висоти 100 м. Звідси добре простежуються ближчі і дальні підступи до нього. Поруч з поселенням наявні діючі джерела. На близькій відстані від нього протікає стрімка Лімниця з дуже чистою водою, що неодноразово міняла русло, наближаючись або віддаляючись від місця проживання трипільців. Заплава річки, образно, кажучи, всяяна різною за формою і розмірами галькою з кам'яних порід Карпат, що використовувалась для продукування зернотерок і розтирачів. На пам'ятці перед початком розкопок зібрано 42 цілих і 107 уламків знарядь для помолу зерна, а також 2172 артефакти з місцевого кременю туронського походження, найближчі поклади якого залягають у відкладах вапняку за 25–35 км від поселення [5, с. 154].

Двома розкопами загальною площею 408 м² було охоплено територію площадки №2 із зовнішнього ряду забудови. Стратиграфічні розрізи в них ідентичні. До глибини 0,30–0,35 м від денної поверхні залягає темносірий орний ґрунт із значною кількістю перевідкладеного речового матеріалу. Нижче від нього йде сіруватожовте підґрунтя, яке на глибині 0,60–0,70 м переходить у материкову глину.

У межах обох розкопів на відмітках 0,35–0,40 м виявлені залишки глинобитної підлоги товщиною 7–10 см, котра внаслідок недостатньої термообробки розклаталась від дії підвищеної вологи (підшкірна вода),

змішалась з оточуючими прошарками землі і набула характерного темно-цеглястого кольору. Сліди незадовільної збереженості долівок контрастні і досить чітко фіксувались на зачищеній площі розкопів. Вони мали прямокутні обриси з орієнтацією довшою віссю по лінії північний схід – південний захід. Розміри цих наземних жител в первісному вигляді могли становити 6×10 м. До конструктивних особливостей споруд віднесені фрагментарні глиняні плитки міцного обпалу товщиною 4-5 см і розрізнені шматки перепаленого піщаника, перші з яких можна пов'язувати з об'єктами господарсько-побутового призначення, а другі – із зруйнованими череннями печей.

Поблизу житла №3 була розташована овальна напівземлянка розміром $5,8 \times 6,24$ м і глибиною 0,95 м від денної поверхні. Стінки котловану споруди майже прямовисні, а її рівне дно добре утрамбоване. В північній частині напівземлянки зафіксовано основу печі діаметром $0,8 \times 1,0$ м із залишками кам'яної вимостки і шматками глиняного каркасу з відбитками хмизу. Довкола неї лежали фрагменти посуду і кальциновані недиагностичні кістки тварин.

Вздовж південної стінки заглибленого житла досліджено дві овальні у плані господарські ями розмірами $0,8 \times 1,05$ м та $1,1 \times 1,4$ м, які опускались до глибини 0,3 та 0,35 м від рівня долівки. До їх заповнення входили уламки посуду і артефакти з кременю. В ямі №2 знайдено три зернотерки з крупної річкової гальки, а в заповненні напівземлянки – 12 подібних виробів та сім антропоморфних статуеток, 880 фрагментів кераміки і 47 кременевих виробів.

Аналіз артефактів з кременю

Колекція з урахування підйомного матеріалу та з дослідженої розкопками частини пам'ятки складається з 3656 екземплярів, що віднесені до наступних функціонально-типологічних груп.

Два *нуклеуси* сформовані на цілих конкреціях. У них, відповідно, пряма і скошена ударні площадки, утворені безсистемно нанесеними сколами. На кожному з виробів розмірами $137 \times 91 \times 78$ та $128 \times 70 \times 62$ мм наявні гребенеподібні виступи у вигляді негативів від поперечних, взаємнонаправлених відокремлень відщепів. Таким технічним прийомом усувались природні морфо скульптури конкрецій для створення сторони сколювання пластинчастих заготовок.

Дев'ять одноплощадкових нуклеусів віднесені до типів конусоподібних – 3 екз. (рис. 4: 8), сплющено-циліндричних – 2 екз. (рис. 4: 9; 5: 22) і призматичних – 4 екз. Висота знахідок з прямими, радіально фасетованими ударними площадками становить 72-126 мм (середній показчик – 94 мм).

Чотири *пластини* представлені типами поздовжньо-первинних – $67 \times 30 \times 6$, $76 \times 34 \times 6$ мм і поздовжніх – $68 \times 20 \times 6$, $93 \times 28 \times 5$ мм.

Уламки пластин – 115 екз. (43 нижні, 59 середніх і 13 верхніх частин) пов'язані з трьома первинними, двома ребристими, 16 поздовжньо-первинними, 98 поздовжніми і ребристою розмірами 11- 68×14 - 43×4 -16 (середній показчик – $35 \times 28 \times 9$ мм).

У складі 1877 *відщепів* – 38 первинних, 42 із суцільним негативом, 65 ребристо-поздовжніх, 29 ребристо-первинних, 23 ребристих, 204 безсистемно-первинних, 152 безсистемних, 407 поздовжньо-первинних, 878 поздовжніх, 30 радіально-первинних і 109 радіальних розмірами 8- 95×2 -24 мм (середній показчик – 47×11 мм).

Серед 183 *уламків* наявні 20 різцевих сколів, фрагменти типологічно не визначених одно площадкових нуклеусів – 11 екз., пластинчасто-відщепових сколів – 117 екз. і конкрецій – 35 екз.

П'ятнадцять *кінцевих відбійників* виготовлено на фасетованих частинах конкрецій висотою 49-75 мм.

Десять *однобічно ретушованих пластин*: чотири поздовжньо-первинні і шість поздовжніх розмірами 48- 102×21 - 34×5 -11 мм.

Дванадцять *двобічно ретушованих пластин*: сім поздовжньо-первинних – $58 \times 21 \times 4$, $67 \times 24 \times 8$, $83 \times 22 \times 9$, $100 \times 39 \times 9$, $102 \times 31 \times 8$, $108 \times 29 \times 9$ (рис. 5: 24), $150 \times 26 \times 7$ мм, дві поздовжні – $56 \times 22 \times 4$, $63 \times 24 \times 6$ мм; поздовжня із залишком кірки – $183 \times 34 \times 10$ мм (рис. 5: 23) і дві поздовжні з негативами від поперечного сколювання – $98 \times 28 \times 9$, $189 \times 34 \times 10$ мм (рис. 4: 3).

332 *однобічно* і 183 *двобічно ретушовані уламки пластин* (184 нижні, 282 середні і 49 верхні частини): п'ять первинних, вісім ребристих, 19 ребристо-поздовжніх, 135 поздовжньо-первинних і 348 поздовжніх розмірами 23- 117×15 - 45×4 -13 мм (середній показчик – $58 \times 27 \times 8$ мм).

Пластини із стрільчасто ретушованими кінцями – 34 екз.: чотири поздовжні – $57 \times 16 \times 6$, $140 \times 21 \times 8$ (рис. 4: 1), $142 \times 28 \times 8$ (рис. 5: 3) і $150 \times 29 \times 8$ мм (рис. 4: 10); та 30 їх уламків (27 верхніх і три середні): двох первинних, трьох ребристо-первинних, семи поздовжньо-первинних із залишком кірки і 14 поздовжніх розмірами 38- 97×21 - 34×5 -11 мм (середній показчик – $62 \times 27 \times 8$ мм).

Пластини з ретушованими поперечними (скошені) кінцями – 27 екз.; поздовжньо-первинна – $73 \times 28 \times 9$ мм (рис. 4: 5) і дві поздовжні – $48 \times 20 \times 11$, $65 \times 24 \times 6$ мм; 24 уламки (дев'ять нижніх, сім середніх і вісім верхніх) первинної, двох поздовжньо-ребристих, шести поздовжньо-первинних і 15 поздовжніх розмірами 23- 78×19 - 37×4 -12 (середній показчик – $57 \times 29 \times 8$ мм).

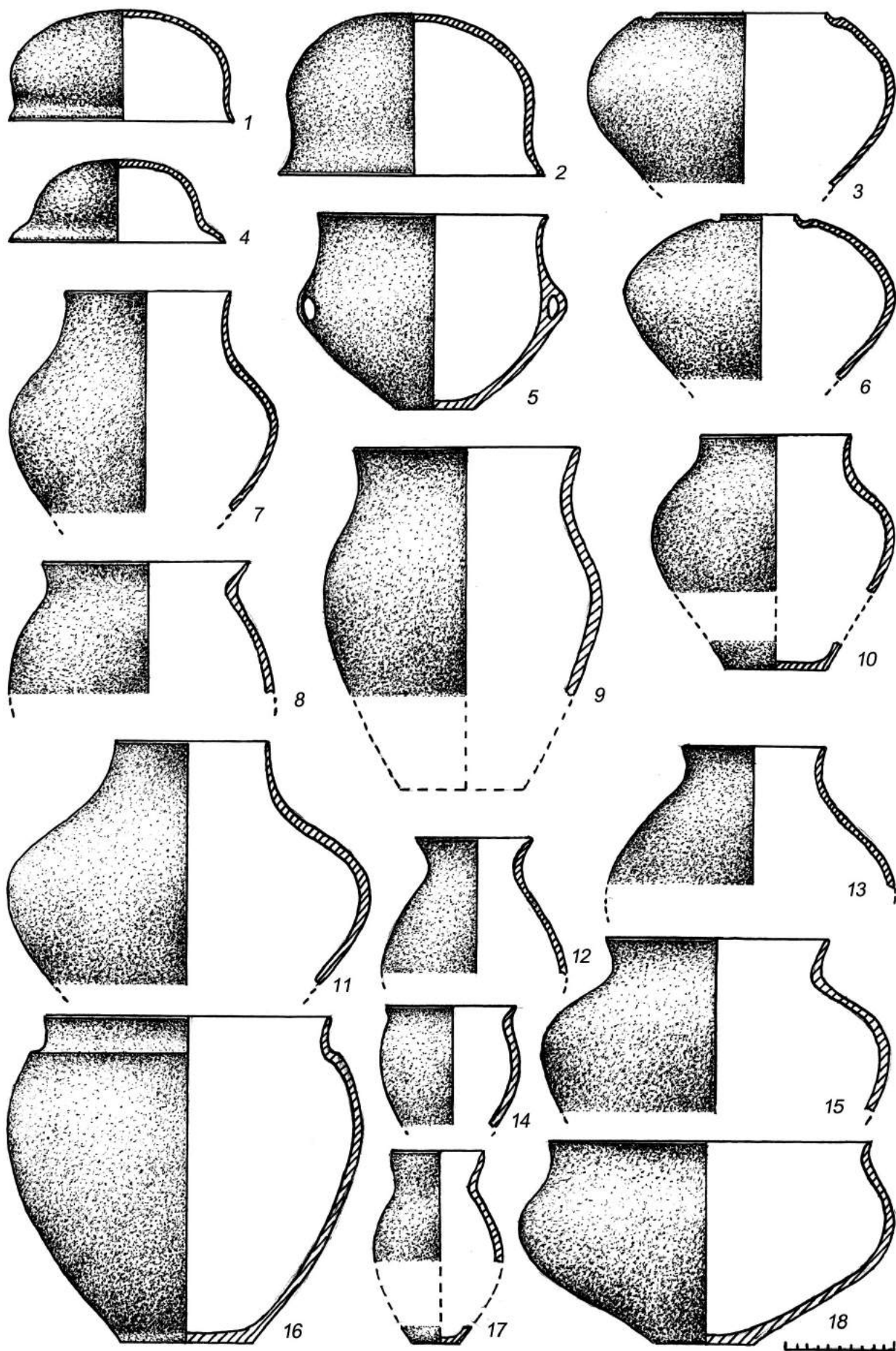

Рис. 1. Медія – Лазі. Кераміка

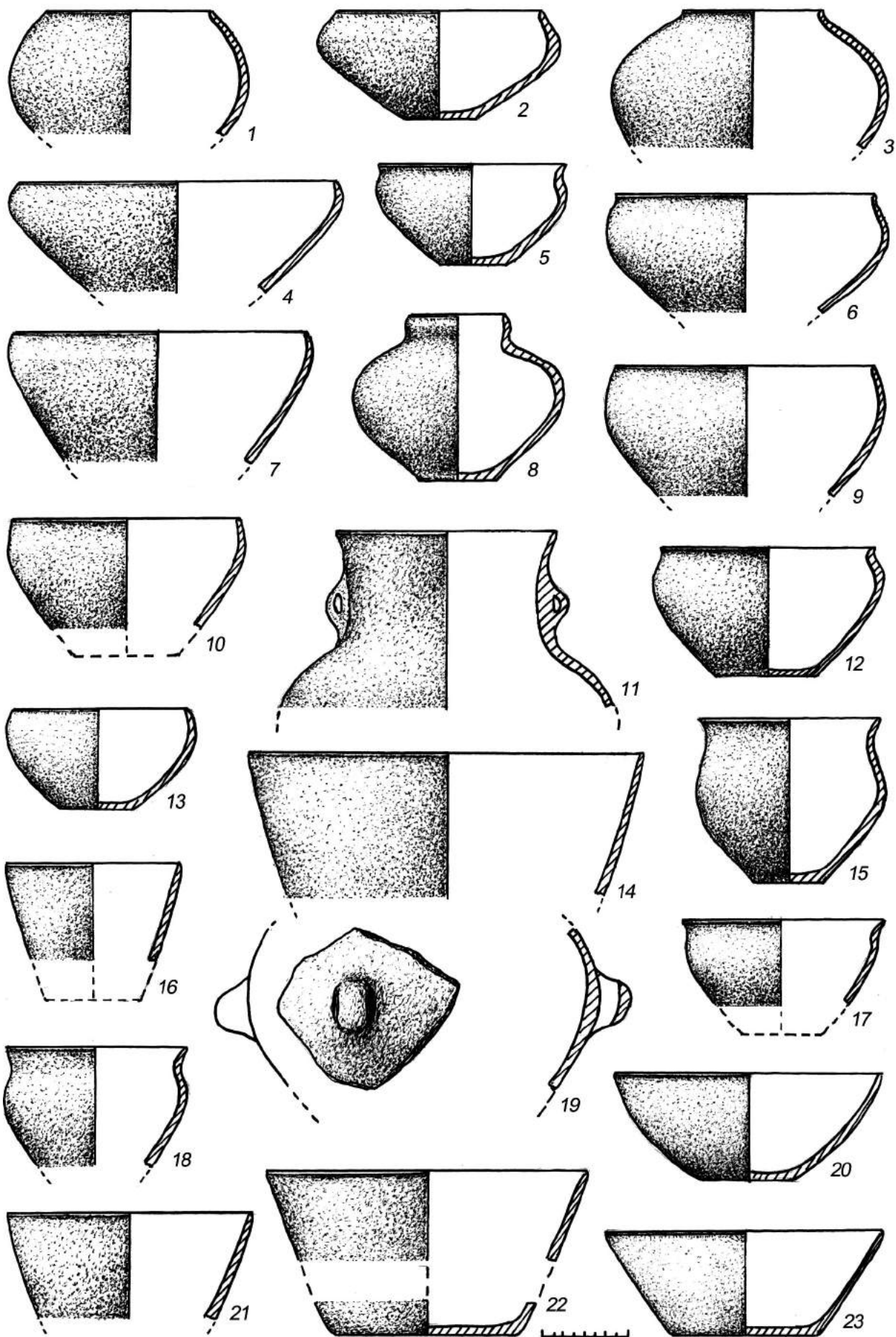

Рис. 2. Мединя – Лазы. Кераміка

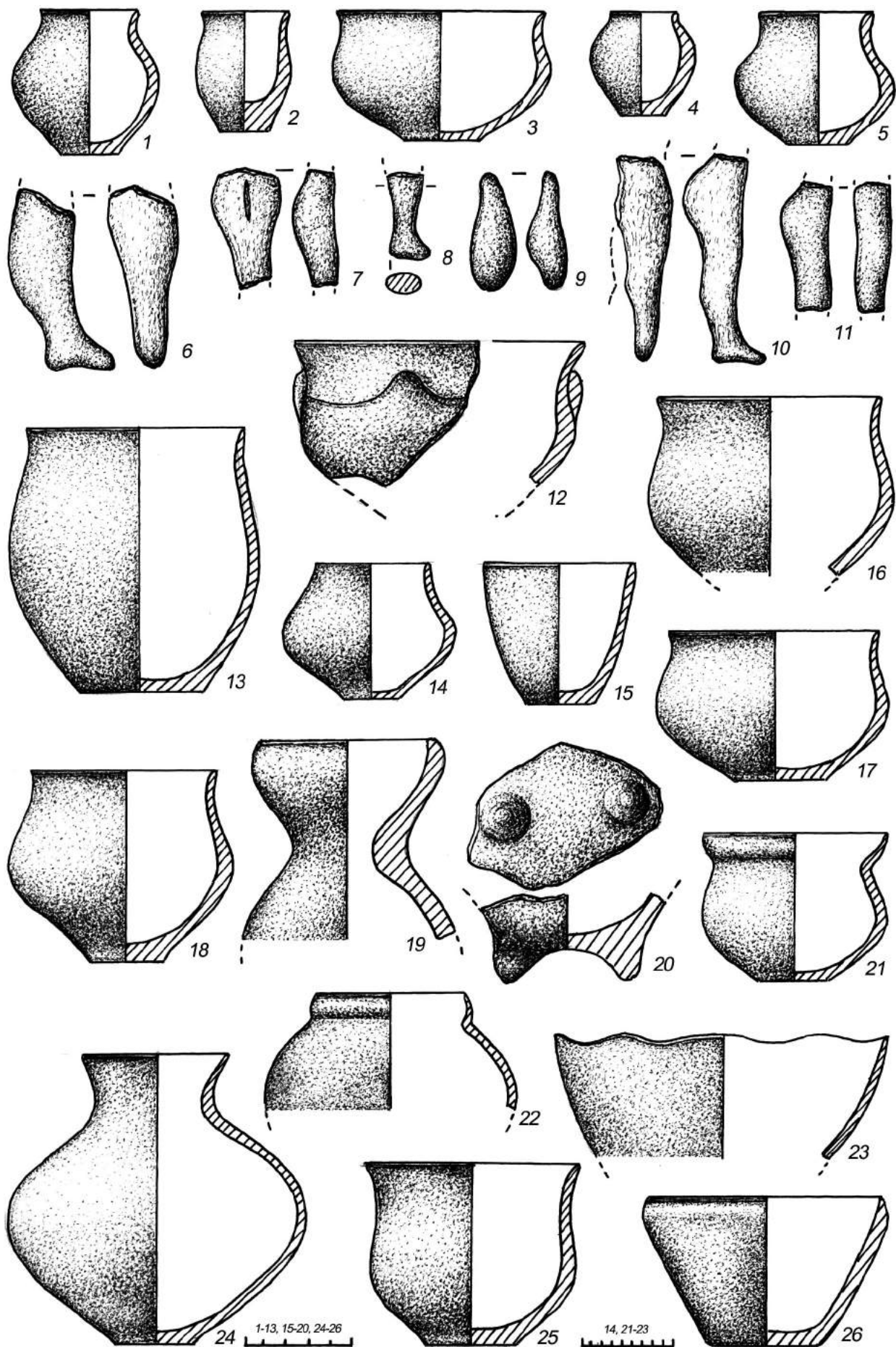

Рис. 3. Медыня – Лазы. Кераміка

Пластини з двома ретушованими поперечними кінцями – 5 екз.: середні частини поздовжньо-первинної і поздовжніх пластин розмірами 49-82×25-31×6-9 мм.

Однобічно (72 екз.) і *двобічно* (23 екз.) *ретушовані відщепи*: два первинних, три ребристих, дев'ять ребристо-поздовжніх, сім безсистемно-первинних, два безсистемних, шість із суцільним негативом, 13 із залишком жовтової кірки, 57 поздовжніх і два радіальних розмірами 19-65×4-16 мм (середній покажчик – 41×9 мм).

Відщепи з ретушованими поперечними кінцями – 12 екз.: із суцільним негативом (рис. 5: 8), два безсистемних, чотири поздовжньо-первинних і п'ять поздовжніх розмірами 14-48×4-9 мм (середній покажчик – 32×7 мм).

Кінцеві скребки – 230 екз., серед яких три округлі (рис. 5: 18), десять півокруглих, 153 із симетричними (рис. 4: 2, 4, 7), 41 із асиметричними і 15 із стрільчастоподібними лезами. Вісім виробів віднесено до типу протилежно кінцевих (рис. 5: 19, 20). У 24 з них леза похилі, у 73 – напівкругі, у решти – круті. Вироби виготовлені на первинній пластині – 70×28×6 мм, 177 уламках (60 нижніх, 98 середніх і 19 верхніх частин) трьох первинних, п'яти ребристих, десяти ребристо-поздовжніх, 45 поздовжньо-первинних і 114 поздовжніх розмірами 16-80×19-42×5-12 мм (середній покажчик – 54×30×8 мм), а також на 52 відщепах: радіально-первинному, семи радіальних, п'яти безсистемно-первинних, п'яти поздовжніх, чотирьох первинних, 12 безсистемних і 18 поздовжньо-первинних розмірами 23-71×5-12 (середній покажчик – 45×9 мм). Реутилізовано сім вкладнів до серпів і 130 ретушованих пластин.

Різці (132 екз.) характеризують типи кутових – 62 екз. (рис. 4: 6), скісно-кутових – 24 екз., серединних – 23 екз. (рис. 5: 2, 11), бічних – 14 екз. (рис. 5: 13), скісно-бічний, чотири подвійно кутових, подвійно-бічний кінцевих і три протилежно-кінцевих: серединний + кутовий та скісно-кутовий+кутовий. Заготовки: 125 уламків (38 нижніх, 78 середніх і 9 верхніх) первинної, двох ребристих, п'яти ребристо-поздовжніх, 25 поздовжньо-первинних та 92 поздовжніх розмірами 21-85×17-42×6-14 (середній покажчик – 57×28×9 мм), а також сім відщепів: три поздовжніх, два безсистемно-первинних, первинний і поздовжньо-первинний розмірами 23-67×7-18 мм. Реутилізовано два вкладні до серпів і 78 ретушованих пластин.

Вкладні до серпів (39 екз.) представлені типами одно- (рис. 5: 9, 10, 14) і дволезових (рис. 5: 15) у кількості, відповідно, 35 та чотири екземпляри. Для їх продукування використані сім нижніх, 28 середніх і чотири верхніх частин двох первинних, чотирьох поздовжньо-первинних, трьох ребристо-поздовжніх і 30 поздовжніх пластин розмірами 18-83×19-34×5-9 мм (середній покажчик – 65×26×7 мм). В окремих артефактах наявна підправка одного або двох поперечних кінців.

Десять *свердел* виготовлені на шести нижніх і верхньому уламках поздовжньо-первинної та поздовжніх пластин розмірами 37-65×17-28×6-11 мм (рис. 5: 16) та трьох відщепах: первинному, безсистемно-первинному і поздовжньому розмірами 28-46×6-9 мм. Реутилізовано кінцевий скребок і два ретушованих уламки пластин.

Заготовками для п'яти *проколов* стали два різцевих сколи – 37×10×4, 45×12×7 мм; нижня – 31×11×4 мм (рис. 5: 21) і верхня – 34×16×5 мм частини поздовжніх пластин та поздовжньо-первинний відщеп – 35×6 мм.

Дев'ять *прокруток* (рис. 5: 1, 7) спродуковано на ребристій пластині – 75×21×11 мм і вісьмох уламках (сім нижніх та середня частина) поздовжніх пластин розміром 29-57×17-28×5-12 мм. Реутилізовано чотири ретушованих січень пластинчастих сколів.

Скобелі (103 екз.) на трьох поздовжньо-первинних пластинах – 65×23×8, 68×19×8, 75×23×10 мм; 54 уламках (28 нижніх, 23 середніх і три верхні) ребристої, 12 поздовжньо-первинних, 25 поздовжніх, чотирьох поздовжньо-ребристих, 11 поздовжніх із залишками кірки і первинної розмірами 25-61×21-28×6-12 мм і 46 відщепах: чотирьох первинних, двох із суцільним негативом, сімох безсистемно-первинних, восьми поздовжньо-первинних, 14 безсистемних і 11 поздовжніх розмірами 17-54×5-18 мм. Реутилізовано 33 ретушовані січення пластин. За кількістю і розміщенням виїмок ці вироби віднесені до бічних одно- – 67 екз., дво- – 19 екз. (рис. 5: 17) і трьохсекційних – 12 екз. (рис. 5: 12) та кінцевих односекційних – п'ять екземплярів.

Розтирачі (95 екз.) пов'язані з типами кінцевих – 29 екз., напівкулястих – сім, напівдископодібних – один, дископодібних – 14 екз., кулястих – 31 екз. і протилежно-кінцевих – 13 екз. Заготовки: 16 зужитих одноплощадкових нуклеусів (п'ять конусоподібних і 11 циліндричних) та 79 фасетованих уламків конкрецій висотою 43-92 мм.

Наконечники стріл – 18 екз. (рис. 5: 4-6) на нижній і чотирьох середніх частинах поздовжніх пластин та 13 відщепах: один із суцільним негативом, три безсистемних, шість поздовжніх і три типологічно не визначені розмірами 18-52×20-26×3-5 мм. За формою вони трикутні. У десяти з них підстава пряма, у п'яти – увігнута, а у двох – опукла.

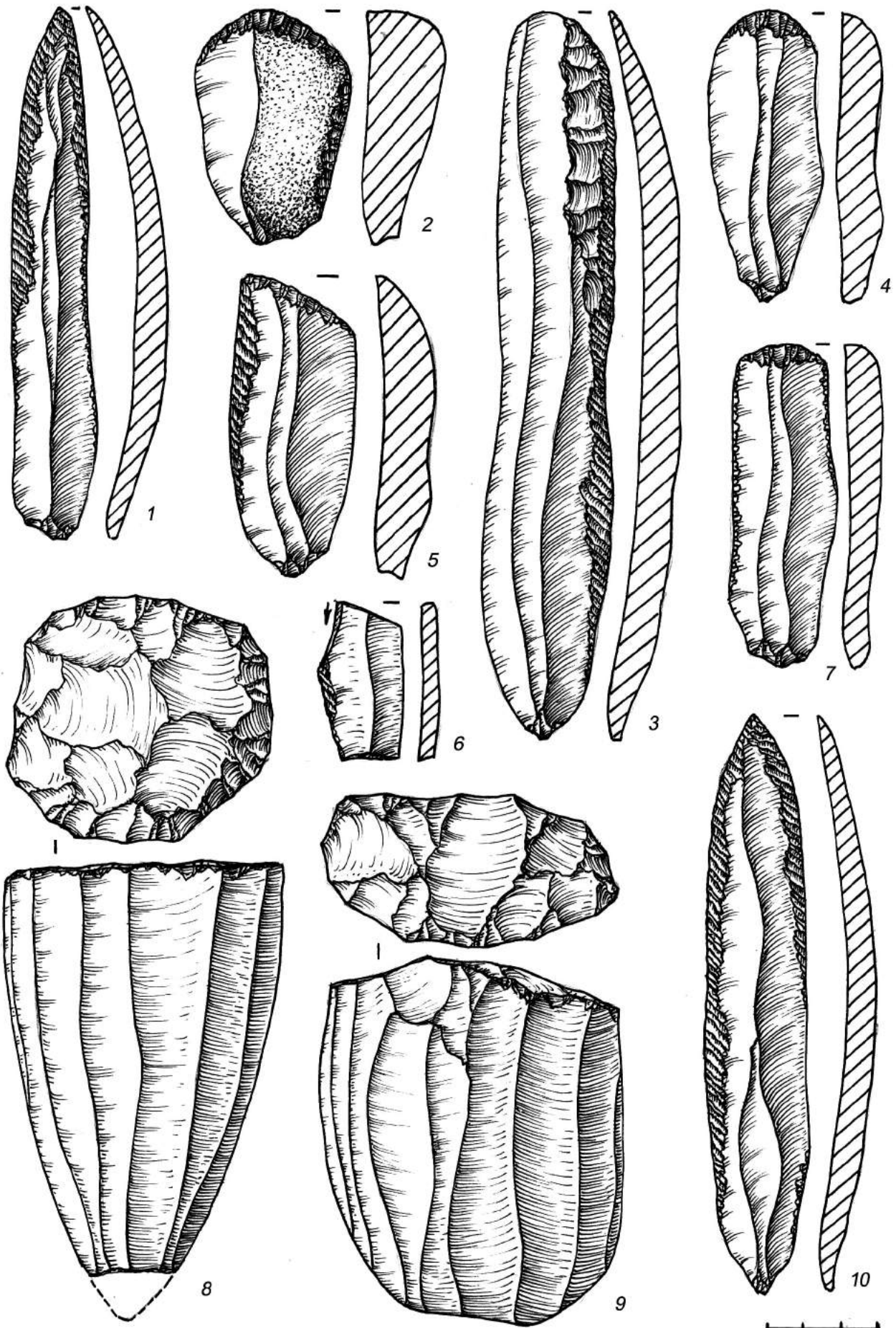

Рис. 4. Мединя – Лазі. Вироби з кременю

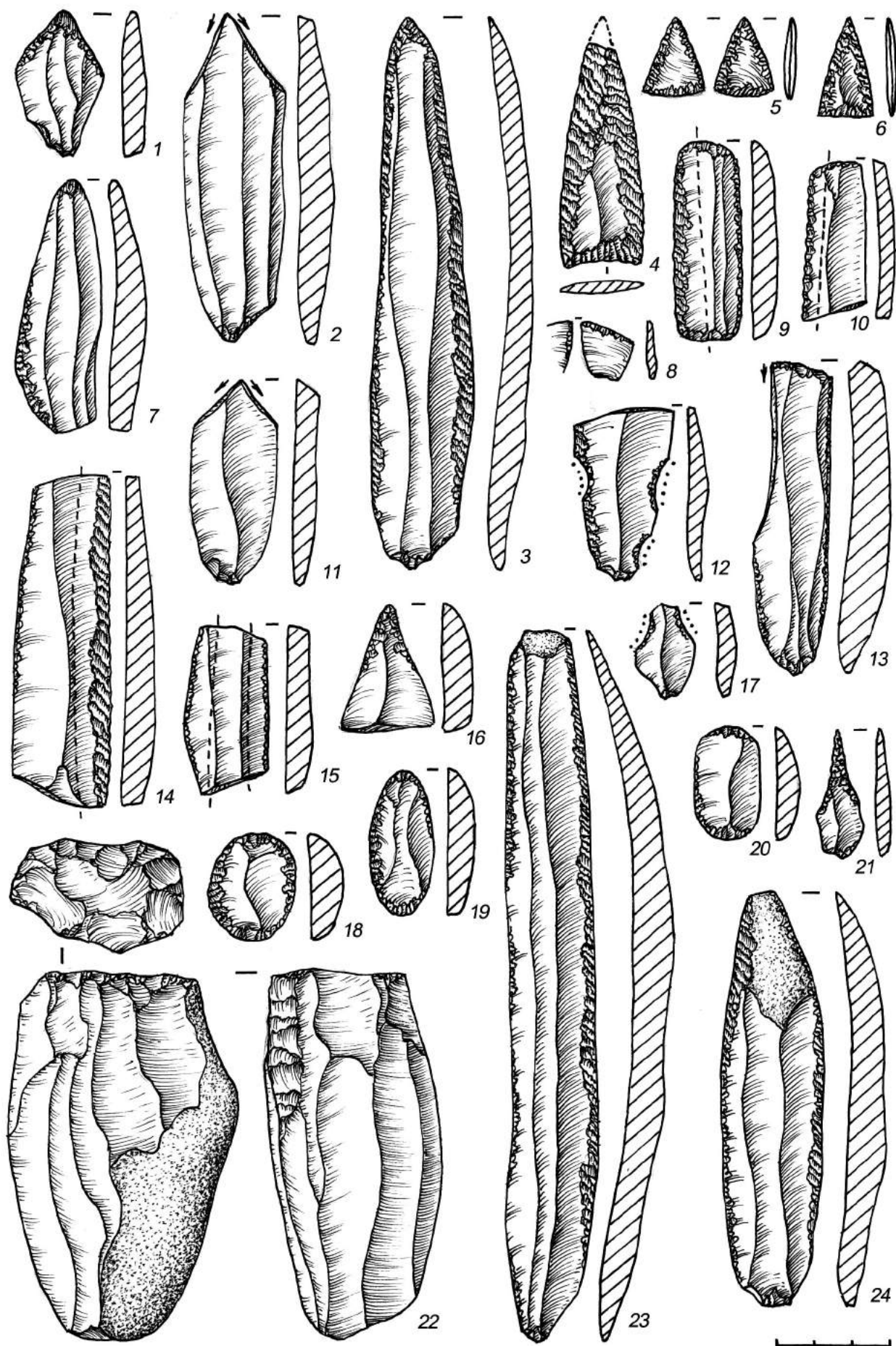

Рис. 5. Мединя – Лазі. Вироби з кременю

Кременеобробне виробництво пам'ятки Медина – Лази базувалась на використанні високоякісних конкрецій з туронського ярусу Верхнього Подністер'я, які залягали на відносно невеликій відстані від неї. В місцях добування здійснювалась їх попередня обробка. Згодом отримані пре нуклеуси доставлялись на поселення, де проходили наступні етапи утилізації цих артефактів, свідченням чому є пластинчасто-відщеповий показник його індустрії (співвідношення 17% до 83%). У якості заготовок найбільш вживаними були різні за типами пластини довжиною 120-180 мм і шириною 25-30 мм. Індекс відщепів, як напівфабрикатів для знарядь праці, становить 11%.

Технологічний аспект кременярства пам'ятки Медина – Лази характеризує передусім ретуш, насамперед лускоподібна та зубчаста, і, меншою мірою – струмениста (співвідношення 4:1).

Провідними групами інструментарію цього поселення були ретушовані пластини, кінцеві скребки та різці, менш вживаними – розтирачі, скобелі і вкладні до серпів, які за кількісними показниками близькі до таких з інших пам'яток верхньодністерської групи Трипілля [4. с. 23]

Аналіз керамічного комплексу

Посуд із досліджених розкопками наземних жител і напівземлянки аналогічний як за способом виготовлення, так і за моделюванням форм, кількісна та якісна характеристика якого наведена в табл. 1, 2.

Таблиця 1

№ з/п	Назва знахідки	Житло №2	Житло №3	Н/землянка	Всього
1	Уламок вінця посудини	109	138	96	343
2	Уламок накривки	13	16	27	56
3	Фрагмент стінки	1112	2810	761	4683
4	Уламок денця	53	97	44	194
5	Ручка посудини	9	12	5	26
6	Уламок антропоморфної статуетки	-	-	7	7

Таблиця 2

Орієнтовна кількість форм посуду і їх процентне співвідношення

№ з/п	Назва виробу	Житло №2		Житло №3		Н/землянка		Всього	
		к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
1	Горщик	18	28	27	30	21	33	66	30
2	Миска	24	27	31	34	17	27	72	33
3	Кратер	9	14,5	13	14	10	16	32	15
4	Напівсферична посудина	7	10,5	6	7,5	4	6,5	17	8
5	Грушоподібна посудина	5	7	8	9,5	3	5	16	7
6	Накривка	1	1,5	3	3	5	8	9	4
7	Біноклеподібна посудина	-	-	-	-	1	1,5	1	0,5
8	Амфора	1	1,5	2	2	2	3	5	2,5
Загальна кількість посудин		65	100%	90	100%	63	100%	218	100%

Кераміка з огляду на технологію виготовлення складається з двох груп: столової (94%) і кухонної, яким властива дбайливо очищена глиняна маса доброго обпалу. Різниця між ними полягає лише у співвідношенні доданих до неї інгредієнтів. Так, у першій з них наявні візуально малопомітні домішки дрібного піску і, меншою мірою, часточки шамоту, натомість у другій вміст останніх, крупніших розмірів, (до 2-5 мм у попечнику) значно домінує. Крім того, у незначній за кількістю частині кухонного посуду відмічені включення подрібнених вапняку і, спорадично, певних видів каменю карпатського походження.

Зовнішня поверхня столової кераміки дбайливо зглажена. На окремих знахідках простежені сліди від суцільно нанесеної темно-червоної фарби і світло-коричневого ангобу, який сприяв підвищенню міцності та термо- і гідростійкості посуду.

Третину виробів цієї групи репрезентують миски. Чільну за кількістю позицію займають посудини з опуклими стінками (рис. 2: 6, 12, 20; 3: 14, 16-18, 23). Дещо менше лійчато-подібних (рис. 2: 16, 21, 23; 3: 15, 26) і напівсферичних (рис. 2: 10, 13). Поодинокі миски відрізняються біконічними (рис. 2: 4), часом – гостро профільними (рис. 2: 2) обрисами тулуба. Іноді ребристий вигин стінок розміщений у верхній частині посудини, поступово зміщуючись майже до зрізу горловини. У деяких посудинах вінця відігнуті назовні.

Подібну кількісну позицію у складі столової кераміки займають горщики (рис. 1, 7, 8, 10, 12-14, 17; 3: 1, 2, 4, 5). Кут нахилу їх вінець стосовно поздовжньої осі виробів нерівномірний. Стінки горловини бувають прямими, іноді вони різко відхилені, утворюючи при переході в тулуб гостропрофільний вигин. Нерівномірна і висота вінця. Як правило, вони середньо високі, з дещо видовженою горловиною. Окремі посудини мають наближено кулясту форму, а в деяких з них біля шийки є дугоподібні ручки з округлим поперечним перетином.

Досить вагомо за кількістю представлені кратери (рис. 1: 18; 2: 17, 18; 3: 12, 21, 25). Це посудини із сферичною нижньою частиною, плоским денцем та зрізано-конічною частиною корпусу. Плічка кратерів заокруглені, широкі, часто високо розташовані. Посудини мають горловину з різко відігнутими вінцями – розтрубами, діаметр яких перевищує діаметр плічок. У однієї з них наявні вертикальні вушка (рис. 1: 5).

Дещо менше серед столової кераміки напівсферичних (рис. 2: 1, 3) і грушоподібних (рис. 1: 3, 6, 11, 15; 2: 9; 3: 22, 24) посудин. До першого відносяться посудини кулеподібної форми з плавним переходом у високі та широкі вінця. Другий підтип – це приземкуваті вироби з широким денцем, зрізано- конічною нижньою частиною корпусу і широкими округлими плічками. Третій підтип складають екземпляри з відносно вузьким денцем, конічною нижньою частиною, циліндричними вінцями та гостропрофільними плічками, що різко переходять у вузьку горловину. Грушоподібні посудини супроводжувались напівсферичними накривками (рис. 1: 1, 2, 4).

Поодинокими екземплярами представлені амфори з біконічною формою та відносно вузькими округлими плічками, видовженою циліндричною горловиною з відігнутими назовні вінцями (рис. 2: 11, 19).

У складі столової керамік своєрідністю форм виділяються декілька знахідок. Це, зокрема, уламки верхньої частини біноклеподібної посудини із загнутим до середини краєм вінця (рис. 3: 19); лійчастоподібної миски з помірно опуклими стінками, що має хвилясто подібний зріз горловини (рис. 3: 23); денця з двома конусоподібними ніжками – опорами (рис. 3: 20) та кратера з аркоподібнимналіпом (псевдо ручка) на плічках тулуба (рис. 3: 12).

Кухонний посуд за типологічними ознаками більш одноманітний і представлений горщиками та мисками. У нього, крім того, підвищений індекс товщини стінок, максимальні показники якої сягають 1,0–1,5 см. Перші з посудин за формою близькі до столових (рис. 1: 9, 13; 3: 13). Це ж стосується і лійчастоподібних (рис. 2: 14, 22) та опуклобоких із загнутими досередини вінцями (рис. 2: 7, 9) мисок.

У групі кухонних горщиків наявна посудина з невисоким, відігнутим назовні широким вінцем, що круто переходить у карнізоподібні плічка (рис. 1: 16).

У заповненні напівземлянки знайдено одну цілу і шість уламків антропоморфних статуеток (заягали некомпактно), виготовлених з глиняної маси, яка ідентична столовій кераміці. Перша з них висотою 4,8 см має округлий поперечний перетин з діаметром у максимальній окружності тулуба 2 см (рис. 3: 9). Нижня частина стилізованої фігурки більш масивна, верхня – видовжено-конічна. При плавному переході між ними наявне опукле потовщення, що передає сідалище тулуба статуетки.

Решта знахідок антропоморфної пластики сформована в реалістичній манері. З-поміж них три вироби належать середнім частинам фігурок з веретеноподібною ніжкою (рис. 3: 7, 11). Висота цих предметів культу лежить в межах 5–5,5 см, а товщина з округлим поперечним перетином складає 1,3–1,7 см. Інші три уламки статуеток представлені ніжками (рис. 3: 6, 8), одна з яких уціліла повністю і має висоту 7,8 см (рис. 3: 10). У решти знахідок вона складає 3,4 і 6,7 см. Ступні фігурок змодельовані і досконало відтворюють їх обриси.

Кераміка поселення Мединя – Лази має найближчі аналоги з розташованих на близькій відстані від нього, подібних за планувальною структурою і забудовою пам'яток Вікторів I [7. с. 74-76] та Марківці I [8. с. 572-575], що датуються рубежем середнього і пізнього періодів Трипілья. У окремих їх формах помітні запозичення від гончарів полгарської (фінальна стадія) і волинсько-люблінської культур певних технологічних традицій керамічного виробництва, що відобразились на ряді посудин (рис. 2: 2, 11; 3: 20, 23).

Опосередковано на існування таких контактів між трипільцями Верхнього Подністер'я і синхронними з ними племенами Середнього Подунав'я вказують антропоморфні фігурки з роздільно змодельованими ніжками із ступнями, перші взірці яких, до того ж поодинокі, відмічені на етапі ВІІ (пам'ятка Володимирівка в південному Побужжі) та СІ (пам'ятка Євминка в Середньому Подніпров'ї) [11. с. 74, 86], а також на епонімі кошилівецької групи трипільської культури [11. с. 90]. В Кошилівцях, крім них, виявлено статуетку на одній ніжці з доволі реалістично сформованою ступнею.

Таким чином, результати досліджень поселення Мединя – Лази розширили і збагатили джерельну базу обумовленої вище верхньодністерської групи Трипілья та дали підставу для відокремлення в ній групи пам'яток, приналежних до рубежу етапів ВІІ – СІ.

Список використаних джерел та літератури

Василенко Б., Конопля В.

1. 1985. Верхньодністрівська група пам'яток трипільської культури // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції (секція археології). – Кам'янець-Подільський. – С. 10-12.

Василенко Б., Кочкин І., Конопля В.

2. 1986. Работы Верхнеднепровской экспедиции // АО 1984 года. – С. 222.

Конопля В.

3. 1987. Верхнеднепровская группа памятников трипольской культуры Украинского Прикарпатья (тезисы докладов). – Москва: «Наука». – С. 123-125.

4. 1990. Трипольская культура Прикарпатья // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). – Киев: Наукова думка. – С. 18-26.

5. 1998. Класифікація крем'яної сировини заходу України // Наукові записки. Львівський історичний музей. – Львів. – Вип. VII. – С. 139-157.

6. 1999. Трипільська культура // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. – Львів. – Том I. Археологія та антропологія. – С. 86-103.

7. 2005. Поселення трипільської культури Вікторів I. // Kulturatrypolska. Wybraneproblemy. – StalowaWola. – s. 71-79.

8. 2007. Поселення трипільської культури Марківці-I // Записки НТШ. – Львів. – Т. 253. – С. 570-582.

Конопля В., Круц В., Рыжов С.

9. 1989. Трипольские памятники ВерхнеПоднепровья // Проблемы истории та археологии давнього населення Української РСР. Тези доповідей XX Республіканської конференції. – Київ: Наукова думка. – С. 103-104.

Конопля В., Кочкин І.

10. 1998. Планиграфія й житло будівництва трипільських поселень Північно-Східного Передкарпаття // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ: «Плай». – Вип. 1. – С. 34-49.

Погожева А.

11. 1983. Антропоморфная пластика Триполья. – Новосибирск: «Наука». Сибирское отделение. – 145 с.

Список скорочень:

АО – Археологические открытия. – Москва: «Наука».

НТШ – Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Юрій Болтрик

голова відділу Польового комітету

Інституту археології НАН України

Оксана Ліфантій

аспірант Національного Університету

«Києво-Могилянської академії»

Якуб Аффельські

керівник Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska

«Szpila»

СЛІДИ КОСТОРІЗНОГО ВИРОБНИЦТВА НА СЕВЕРИНІВСЬКОМУ ГОРОДИЩІ

Публікуються нові данні по косторізній справі жителів Северинівського городища, що розташоване в межах Східного Поділля. Розглянуто не лише готові вироби, а й чисельні відходи виробництва та напівфабрикати в контексті комплексів. На пам'ятці зібрано презентабельну колекцію предметів, які свідчать на користь існування місцевого косторізного виробництва.

Ключові слова: Східне Поділля, скіфська доба, косторізна справа.

Регулярні дослідження на Северинівському городищі доби раннього заліза (VI ст. до н.е.) було започатковано з 2009 року Україно-Польською експедицією, створеною зусиллями Інституту археології НАНУ, Національного Університету «Києво-Могилянська академія» та Познанського Університету ім. Адама Міцкевича під проводом Ю.В. Болтрика та М. Ігначека. Городище розташоване на правому березі р. Рів, правого допливу Південного Бугу, біля села Межирів Жмеринського району Вінницької області. Сучасна площа городища становить близько 5 га. Сумарна площа, досліджена експедицією за п'ять сезонів (з 2009 по 2013 рр.), становить 685 м² (рис. 1). Тобто, ступінь вивченості пам'ятки дозволяє зробити висновки про окремі галузі місцевого виробництва. Попередній загальний нарис було зроблено на основі перших трьох років вивчення городища [1]. Цією статтею ми продовжуємо публікацію та розгляд матеріалів з окремої галузі – косторізної справи.